

GAYRİ MÜSLİMLERLE (YAHUDİ VE HİRİSTİYANLARLA) İLİŞKİLERDE DOSTLUK MESELESİ

Yrd. Doç. Dr. Sabri DEMİRCİ
Erzincan Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi,
Tefsir Anabilim Dalı

ÖZ

Kur'an-ı Kerim'de "Yahudi ve Hristiyanları veli/ dost edinmeyin" manasında ayetler olduğu gibi, "Kitap ehlinin hepsi bir değildir...", "sizden önce kendilerine kitap verilenlerin kadınları... size helaldir." anlamında dost olmayı gerektiren emir ve tavsiyeler veren ayetler vardır. Bu makalede bu iki anlayışı ilk bakışta destekler gibi görünen ayetleri ele alarak, ayetlerde geçen Ehl-i Kitap ve "veli edinmek" ifadesi ile neyin kastedildiği, yasaklanan dostluğun ne olduğu, barışçı yaklaşımı emreden ayetlerin ne anlama geldiği, müfessirlerin değerlendirmeleri ışığında ve tarihte Müslüman - Ehl-i kitap ilişkileri uygulamasının nasıl cereyan ettiği örnekleriyle incelendi. Müslümanlara karşı düşmanca tavırlar içine girmedikleri sürece gayri müslimlerle ilişkilerin Kur'an-ı Kerim'in temel prensipleri ve Hz. Peygamber'in uygulaması çerçevesinde barış ve hoşgörüye dayanır, gayri müslimler İslam toplumu içinde tarih boyunca kendi dini - kültürel kimliklerini koruyarak güven içinde yaşamışlardır.

Anahtar Kelimeler: Yahudi, Hristiyan, Ehl-i kitap, gayri Müslim, dost edinmek, ilişkiler.

WITH NON-MUSLIMS (JEWS AND CHRISTIANS) IN RELATIONS MATTER OF FRIENDSHIP

ABSTRACT

In Qur'an "O ye who believe! Do not be friends the Jews and the Christians" in the sense that verses such as banning as with, "All of the People of the Book are not alike...", "but chaste women among the People of the Book, revealed before your time.... they are lawful to you." in the sense be friendly there are verses giving orders and recommendations.

At first glance, in this article supports the understanding of these two seemingly verse, by addressing, in verse mentioned by the expression "People of the Book", "to make friends" are, what is to meant, what is forbidden friendship, peaceful approach to the meaning of the verse ordering, under the light of the evaluation of commentators and in history Muslims - the People of the Book relationships were studied with examples of implementation to occur.

As long as they enter into hostility against Muslims relations with non-Muslims The basic principles of the Koran-Quran and under Hz. Messenger's

application is based on peace and tolerance, non-Muslims in Islamic societies their religion - their cultural identity while preserving in security see we that to live.

Keywords: *Jews, Christians, the People of the Book, non-Muslim, to make friends, relations.*

GİRİŞ

İnsanlar, milletler ve toplumlar arasındaki farklı kültürlerde sıcak ilişkilerin doğmasına sebep olabilecek yaklaşımların, birbirinden farklı olması tabiidir. Her insanı hoş görmek, hepsiyle dost olmak, ya da bir kısmını hoş görüp, bazılarıyla dost olmak mümkündür. Bir Müslüman'ın bir gayri müslime hoşgörü ile yaklaşması ya da onunla dost olmasının bir takım kriterleri olduğu malumdur. Bununla birlikte, bunun fiiliyata dönüştürülme niteliği zihinleri meşgul eden bir sorundur. Bu bakımdan meselenin Kur'an perspektifinden bakılarak değerlendirilmesi çok büyük bir önem arz etmektedir.

Evrensel bir din olarak İslam'ın gerek milletlerarası gerek toplumsal alanda karşılıklı iyi ilişkileri esas aldığı, dini, etnik ve kültürel farklılıklara açık bir toplum yapısı öngördüğü tarihi uygulamalardan görülmektedir. Müslümanlara karşı düşmanca davranışlar içinde bulunmadıkça gayri müslimlerle ilişkilerde barışın esas olduğu da ayetler ve hadislerde işaret edilmiştir. Bazı Müslüman yazarların yanında, Batılı bazı araştırmacılar, İslam'a ve müslümanlara düşmanlık besleyen, onların inançlarıyla alay eden, kendilerine karşı savaş açan gayri müslimleri sırdaş tutmaktan ve onlarla İslam toplumu aleyhine sonuç doğuracak yakın ilişkiler kurmaktan Müslümanları meneden bazı ayetlerden hareketle İslam'ın gayri müslimlerle dostluk münasebetlerini yasakladığını ileri sürmektedirler. Ancak bu genelleme doğru olmayıp bazı ayetlerde ve Hz. Peygamber'in uygulamalarında İslam'a düşman olmayanlarla iyi ilişkiler kurmanın yasaklanmadığı görülmektedir.

Hz. Peygamber ile Hulefa-yi Raşidin'in uygulamaları göstermektedir ki, İslam tarihinde, Müslümanlara karşı düşmanca tavırlar içine girmedikleri sürece gayri müslimlerle ilişkilerin Kur'an-ı Kerim'in temel prensipleri ve Hz. Peygamber ile Hulefa-yi Raşidin'in uygulaması çerçevesinde barış ve hoşgörü hâkim olmuştur. Bu da Kur'an-ı Kerim'in temel prensiplerinin gereği olan bir uygulamadır. Gayri müslimlerin İslam toplumu içinde kendi dini - kültürel kimliklerini koruyarak güven içinde yaşamalarının Kur'an'ın hükmü olduğunu, ancak bu güven ve müsamahayı gölgeleyecek bazı uygulamaların ise içtimai ve siyasi sebeplerden kaynaklandığını açıklamak yerine bunu İslam'ın temel kaynaklarıyla ilişkilendirilmesi tek taraflı bir tutumdur. Müslümanlara karşı düşmanca tavırlar içine girmedikleri sürece gayri müslimlerle ilişkilerin Kur'an-ı Kerim'in temel prensipleri ve Hz. Peygamber'in uygulaması çerçevesinde barış ve hoşgörüye dayandığını, gayri müslimlerin İslam toplumu içinde kendi dini - kültürel kimliklerini koruyarak güven içinde yaşadıklarını görüyoruz.

Bu makalede bu iki anlayışı ilk bakışta destekler gibi görünen ayetleri ele alarak, ayetlerde geçen “veli edinmek” ve Ehl-i Kitap ifadesi ile neyin

kastedildiğini, yasaklanan dostluğun ve sırdaşlığın ne olduğu, barışçı yaklaşımı emreden ayetlerin ne anlama geldiği, müfessirlerin değerlendirmeleri ışığında ele alındı ve tarihte Müslüman-Ehl-i kitap ilişkileri uygulamasının nasıl cereyan ettiği örnekleriyle incelendi.

I. MÜSLÜMAN-GAYRİ MÜSLİM (YAHUDİ VE HİRİSTİYAN) İLİŞKİLERİNİ DÜZENLEYEN AYETLER

Müslümanların gayri müslimleri, Yahudi ve Hıristiyanları dost ve sırdaş edinmemeleri ile ilgili Kur'an-ı Kerim'de yer alan çok sayıda ayet-i kerime vardır. Konuya bütüncül bakabilme adına ilgili ayetleri burada topluca vermenin faydalı olacağını düşünüyoruz.

"Ey iman edenler! Yahudi ve Hıristiyanları veli/dost edinmeyin. Onlar birbirinin velisidir. Sizden onları veli edinen, onlardan olur. Allah ise zalimler güruhuna yol göstermez."(Maide 5/51)

"Mü'minler, mü'minleri bırakıp inkarcıları dost edinmesin. Kim böyle yaparsa Allah ile bir ilişkisi kalmaz. Ancak onlardan (gelebilecek tehlikeden) korunmanız başkadır. Allah asıl sizi kendisine karşı dikkatli olmanız hakkında uyarmaktadır. Çünkü dönüş Allah'adır."(Al-i İmran 3/28)

"Ey iman edenler! Sizden olmayanlardan hiçbir sırdaş edinmeyin. Onlar size fenalık etmekten asla geri kalmazlar. Hep sıkıntıya düşmenizi isterler. Onların kinleri konuşmalarından apaçık ortaya çıkmıştır. Kalplerinde gizledikleri ise daha büyüktür. Eğer düşünürseniz size âyetleri açıkladık."(Al-i İmran 3/118)

"Ey iman edenler, eğer babalarınız ve kardeşleriniz imana karşı küfrü severlerse onları dost edinmeyiniz. Sizden kim onlardan dost edinirse, onlar zalimlerin ta kendileridir."(Tevbe, 9/23)

"Ey iman edenler! Mü'minleri bırakıp da kâfirleri dost edinmeyin. Kendi aleyhinize Allah'a apaçık bir delil mi vermek istiyorsunuz?"(Nisa 4/144)

"Kalplerinde hastalık bulunanların "Bize bir belâ gelmesinden korkarız" diyerek onların (Yahudi ve Hıristiyanların) arasında koşuşturduklarını görürsün. Umulur ki Allah bir fetih veya kendi katından bir emir getirir de içlerinde gizlediklerine pişman olurlar."(Maide 3/52)

"Ehl-i Kitaptan Allah'a ve ahiret gününe inanmayan, Allah ve Rasulünün haram kıldıklarını haram kabul etmeyen ve Hak dini din olarak seçmeyenlerle, onlar zelil vaziyette kendi elleriyle 'cizye' verinceye kadar savaşın."(Tevbe 9/29)

"Arzu ettiler ki kendilerinin küfre saptıkları gibi siz de sapasınız da beraber olasınız. Bu sebeple, onlar Allah yolunda hicret edinceye kadar içlerinden dost edinmeyin. Eğer bundan yüz çevirirlerse onları yakalayın ve bulduğunuz yerde öldürün. Onlardan ne bir dost edinin, ne de bir yardımcı"(Nisa 4/89)

"Ey iman edenler! Sizden önce kendilerine kitap verilenlerden dininizi alaya alıp oyuncak edinenleri ve öteki kâfirleri dost edinmeyin. Eğer mü'minler iseniz Allah'a karşı gelmekten sakının"(Maide 3/57)

Bu konuda yukarıda belirttiğimiz ayetler dışında başka ayetler de (Nisa 4/139-140; Maide 3/50-57; Mücadile 58/22; Mümtetine 60/1-4, 9, 13), gayri müslimlerin Müslümanlara ve İslama karşı olan tuzaklarını anlamada net bilgiler vermekte ve mü'min-lerin onları dost ve sırdaş edinmemelerinaçıkca emretmektedir. Çünkü Kur'an'a göre sevgi ve dostluk ancak, Allah'a, Resulullah'a ve mü'minlere beslenmelidir (Maide, 3/55). Bu yüzden mü'minin kafirlere dostluk ve yakınlık hissedip, onlara güvenerek hakiki bir dost gibi çok samimi ilişkilerde bulunması (Yazar, 1935: II,1072), gönülden sevgi duyarak önemli işlerinde onlara danışması ve sırlarını paylaşması yasaklanmıştır (Kasimi, 1978: III, 824).

Diğer taraftan da Kur'an-ı Kerim'de gayr-i müslimleri dost ve sırdaş edinmeyi yasaklayan çeşitli âyetler olduğu gibi Ehl-i kitabın hepsinin bir olmadığını, bu bakımdan onlarla insani ilişkilerin devam ettirilmesinde bir sakıncanın olmadığını ve ehl-i kitaba barışçıl yaklaşılmasının gerektiğini bildiren âyetler de bulunmaktadır. Bu bağlamda şu ayetleri örnek olarak verebiliriz:

"Bugün temiz nimetler size helal edildi. Kendilerine kitap verilenlerin yemekleri size, sizin yemekleriniz de onlara helaldir. Hür mü'min kadınlarla, sizden önce kendilerine kitap verilenlerin hür kadınları, namusunuzu muhafaza etmek, zina etmemek, gizli dost tutmamak, kendilerine mehirlerini verip nikahlamak şartıyla size helaldir. Her kim şeriatın hükümlerini tanımazsa, bütün yaptıkları boşa gitmiştir ve o ahirette zarara uğrayacaklardır."(Maide 3/5)

"Din için sizinle savaş etmeyen ve yurtlarınızdan sizleri çıkarmayan kimselere iyilik ve ihsan etmenizden, onlara adaletli davranmanızdan Allah sizleri menetmez. Şüphesiz Allah adil davrananları sever."(Mümtetine 60/8)

"Kitap ehlinin hepsi bir değildir: Onlardan geceleri secdeye kapanarak Allah'ın ayetlerini okuyup duranlar vardır; bunlar Allah'a ve ahiret gününe inanır, kötülükten meneder, iyiliklere koşarlar. İşte onlar iyilerdendir." (Al-i İmran 3/113)

"Ey ehl-i Kitab! Bizimle sizin aranızdaki müşterek bir kelimeye gelin! Ancak Allah'a ibadet edelim. Hiç bir şeyi O'na ortak koşmayalım. Allah'ı bırakıp birbirinizi Rab edinmesin."(Al-i İmran 3/64)

"Onlardan zalim olanlar dışında, Ehl-i kitapla en güzel bir şekilde mücadele edin. Ve şöyle deyin: Biz, hem bize indirilene, hem de size indirilene iman ettik. Bizim de, sizin de İlahımız birdir. Ve biz, yalnız O'na teslim olmuş kimseleriz."(Ankebut 29/46)

"Yahudi ve müşrikleri mü'minlere en çok düşmanlık yapan kimseler olarak bulacaksınız. 'Biz hristiyanız' diyenleri de, mü'minlere sevgide en yakın kişiler olarak bulacaksınız. Çünkü onların içinde bilgin keşişler ve ruhbanlar var ve bir de onlar büyüklenmezler."(Maide 5/82)

II. KUR'AN'DA "VELİ EDİNMEK" NE ANLAMA GELİR?

Kur'an'da geçen "veli" sözcüğünün çoğulu "evliyâ" kelimesidir. "Veli" sözcüğü arkadaş, sırdaş, müttetik, sultan, vali, idareci, sahip, yardımcı, koruyan ve bağışlayan manasını içerdiği gibi, düşmanın zıddı (dost) anlamını da içermektedir. (İbn Manzur, 1303: VI, 4920-4926). Makalemize konu olan bu kelimenin karşılığı olarak kabul edilen "dost" kavramı, Farsça bir sözcük olup (Olgun-Draşan, 1966:161), *sevmek, sevgili ve yar olmak*, manasına kullanılmaktadır (Çağrı, IX, 511).

Kur'an-ı Kerim'de geçen *veli* ya da *evliyâ* kavramları müminleri bırakıp kâfirlerle ittifak yapmak anlamında kullanılmıştır (Âl-i İmrân 3/28). Aynı zamanda muhatapla girilebilecek pozitif ilişkileri de kapsar. Bu ilişkiler hakikati inkar edenler ile ahlâkî dayanışma şeklinde olabileceği gibi, (Yazır, 1935: III, 1712) müminin Yaratan'la kuracağı samimi ilişki şeklinde de olur. Bu noktada *yardımcı, koruyucu ve bağışlayıcı* anlamında kulun en yakın dostu Yüce Allah'tır (Bakara 2/257; Âl-i İmrân 3/68; Câsiye 45/19; Nisâ 4/139).

Kur'an-ı Kerim'de tekil olarak *veli* ve çoğul olarak *evliya* kelimesinin yer aldığı seksen yedi ayetin kırk altısında Allah'ın insanlara dostluğu (Nisa 4/45, 75, 119, 123, 173), iki ayette insanların Allah'a dostlukları (Yunus 10/62; Cum'a 62/6), on ayette insanlarla şeytan arasındaki dostluk (Nisa 4/76; A'raf 7/27,30), diğerlerinde ise iyi veya kötüler arasındaki dostluklar (Nisa 4/139, 144; Enfal 8/72) için kullanılmıştır. Bu ayetlerin çoğunda insanlara, müminlere ve Peygamber'e yardımcı olacak, onları koruyacak, bağışlayacak, karanlıklardan aydınlığa çıkaracak olan gerçek dostun Allah olduğu, insanların bu anlamda Allah'tan başka dostları bulunmadığı ifade edilmekte, böylece onların gerçek ve ebedi dost olarak Allah'ı bilmeleri, O'na dayanıp güvenmeleri öğütlenmektedir (Çağrı, XXIV, 485-486).

Yahudi ve Hıristiyanları *veli* (dost) edinmenin birçok şekilleri vardır. Onlara sadakatta bulunmak, "sadık" edinmektir. Onlarla arkadaşlık yapmak, samimi ilişki içinde olmak, "musahabede" bulunmaktır. Müslümanların bazı sırlarını onlara haber vermek, "sırdaş edinmek"tir. Onların görüşlerini Müslümanların görüşlerinin önüne geçirmek. Onları özel ve genel konularda danıştığı danışmanlar edinmek de bunun örneklerindedir. Yine, müslümanların dinî ve dünyevî bakımdan takip ettikleri yolda etkili olan makamları onlara vermek, idareci olarak onları getirmek, bunun belirgin örneklerindedir (Adevi, 2004/1425: 347).

Dini ve ahlaki zihniyetin beşeri ilişkiler üzerindeki etkileri dolayısıyla kâfirlerin, zalimlerin, Yahudi ve Hıristiyanların sadece birbirlerinin ve şeytanın dostları olabilecekleri şöyle bildirilir: "*Sizin dostunuz Allah, O'nun elçisi (Hz. Muhammed) ve iman edenlerdir.*" denilir (Maide 5/55). Başka bir ayette, "*Ey inananlar! Eğer iman yerine küfrü beğenip tercih etmişlerse babalarınızı ve kardeşlerinizi bile dost kabul etmeyiniz.*" (Tevbe 9/23) mealindeki ifadelerle dostlukların tesisinde kan bağı yerine inanç birliğinin esas alınması gerektiği vurgulanmıştır. Allah'ın inananların dostu olduğunu bildiren ayetlerin çoğunda

veli kelimesinden sonra *nasir*, *şefi'*, *hamid*, *mürşid* gibi sıfatlara veya benzer manalar ihtiva eden ifadelere yer verilerek dostun sevdiği için bir yardımcı, koruyucu, kurtarıcı, yüceltici, iyiliğe yöneltici olması, bu şekilde dostluğun sevgiye dayanması ve pratik ahlaki sonuçlar doğurması gerektiğine işaret edilmiştir (Çağrı, IX, 511-513).

III. EHL-İ KİTAP KİMLERE DENİLİR?

Konuyla yakın ilişkili olması bakımından Ehl-i kitap tabirinin müstakil olarak ele alınmasının faydalı olacağını düşünüyoruz. Klasik İslam hukuk doktrininde gayri müslimler, kendilerine uygulanacak hükümlere esas olmak üzere inanç farklılıkları ve İslam devletiyle olan siyasi ve hukuki bağları açısından çeşitli gruplara ayrılmışlardır. İnançları bağlamından gayri müslimler semavi kitap sahibi olanlara "Ehl-i kitap" denilmektedir. Müslüman hukukçular, bazı ayetlerdeki açık ifadelerden (Al-i İmran 3/65-67; Maide 5/68) hareketle Yahudi ve Hıristiyanların Ehl-i kitap olduğu konusunda görüş birliğine varmışlardır. Hanefi fakihleri, kendilerine birer ilahi mesaj olarak Zebur ve suhuf gönderilenleri de Ehl-i kitap sayarken, "*Kitap yalnız bizden önceki iki topluluğa indirildi.*" (En'am 6/156) mealindeki ayeti delil gösteren ve bazı peygamberlere vahyedilen kitap ve sayfaların hüküm değil öğüt ve hikmetler ihtiva ettiğini ileri süren çoğunluk, bunları Ehl-i kitap kapsamında kabul etmez (Özel, XII, 418-427).

Kur'an-ı Kerim'de genellikle Yahudiler ve Hıristiyanlar için kullanılan tabir, Ehl-i kitap (Ehlü'l-kitab) tamlaması "*ilahi bir kitaba inananlar*" anlamına gelir. Buna göre müslümanlara da Ehl-i kitap denilebilir. Ancak Kur'an dışındaki ilahi kitaplarda yer almayan bu terim, terim olarak müslümanlar dışındaki kutsal kitap sahibi din mensupları için kullanılır. Ehl-i kitap tabiri Kur'an-ı Kerim'de, hepsi de Mekke döneminin sonları ile Medine döneminde inen ayetlerde olmak üzere otuz bir defa geçmektedir.

Kur'an ve Sünnet'te Hıristiyanlık ilahi dinlerden biri olarak kabul edilmiş, bu dinin mensupları Yahudilerle birlikte Ehl-i kitap statüsü içinde değerlendirilmiş, diğer inanç sahiplerine göre onlara daha fazla yer verilmiş. Bazı üstünlük ve farklılıkları vurgulanmıştır.

Müslümanlar tarafından Ehl-i kitaba olumlu yaklaşılmasını isteyen Kur'an-ı Kerim (Ankebut, 29/46), ilahi kitapların aynı kaynaktan geldiği ve hepsine inanılması gerektiği üzerinde durmuştur. (Maide 5/68). Yine Kur'an'da, ehl-i kitap içinde İslam'a en yakın ve insani ilişkiye en müsait bulunanların Hıristiyanlar olduğu belirtilmiştir. Ancak Allah'ın elçilerine uyup onlara yardımcı olma yönünde kendilerinden kesin söz alındığı halde Ehl-i kitap bu ahidlerini yerine getirmemiştir. Ayrıca tarihi özellikler ve hukuki farklılıklar bir yana ilahi dinler arasında değişmez ortak noktanın Allah'a ibadet, O'na hiçbir şeyi ortak koşmama ve insanları ilahlaştırmama olduğu, bütün dindarların bu ilkelerde birleşmesinin gerektiği, aksi takdirde diyalog zemininin ortadan kalkacağı da vurgulanmıştır (Al-i imran 3/64).

Hadislerde de Ehl-i kitaba yapılan çağrılarda Allah'ın birliği konusu üzerinde önemle durulmuş, ancak bunlar dinlerini terketmeye zorlanmamış, birlikte yaşamının gereği olan beşeri münasebetlere özen gösterilmiştir. Kitap ve Sünnet'teki temel prensiplerle Hz. Peygamber ve Hulefa-yi Raşidin'in uygulamalarını esas alan İslam hukukçuları, kendi zamanlarındaki şartları da göz önünde bulundurarak müslümanların gayri müslimlerle ve bu çerçevede hıristiyanlarla olan dini-hukuki münasebetlerini düzenlemeye çalışmışlardır (Aydın, XVII, 340-345).

Kur'an'da ehl-i kitap olarak sadece Yahudi ve Hıristiyanların muhatap alınması, bu iki din mensubunun birtakım eksiklik ve yanlışlıklarının yanında Allah, peygamber, ahiret ve kitap inançlarının bulunması, yani ilahi kaynağa dayanmaları ve Kur'an'ın o dönemde muhatapı olan insanlarca söz konusu dinlerin bilinmesi sebebiyledir. Nitekim bu din mensupları Hicaz bölgesinde önemli bir etkinliğe sahip olarak müslümanlarla iç içe yaşıyorlardı. Kur'an-ı Kerim muhtelif ayetlerinde İslam dışı din mensupları arasında Ehl-i kitaba önemli bir yer vermekte, onların farklılık ve üstünlüklerini belirtmekte, özellikle hıristiyanlarla diyalog kurulmasını önermekte, ancak temel iman esasları, ayrıca müslümanlarla olan ilişkilerindeki eksiklik ve yanlışlıkları da vurgulamaktadır (Berekat, 1379 /1959: 450-468).

Ehl-i kitap terkinin geçtiği ayetlerde, onların arasında övgüye layık kişiler bulunduğu gibi (Al-i İmran 3/ 75; 3/115-119), kafirlerin de bulunduğu (Bakara 2/105; Beyyine 98/1) ve bunların Allah'ın ayetlerini inkar ettikleri (Al-i İmran 3/70, 98; Nisa 4/155; Haşr 59/2), hakk'ı batıla karıştırdıkları (Al-i İmran 3/71), emanete riayet etmedikleri (Al-i İmran 3/75), kendilerine verilen kutsal kitabı tahrif ettikleri (Al-i İmran 3/78), peygamberlerini öldürdükleri (Al-i İmran 3/112; Nisa 4/155), Müslümanları küfre döndürmek istedikleri (Bakara 2/109; Al-i imran 3/69,72), Tevrat ve İncil'deki hükümleri hakkıyla uygulamadıkları (Maide 5/51-68) belirtilmektedir. Kur'an-ı Kerim'de ve hadislerde, ayrıca diğer İslami literatürde Ehl-i kitap tabiri yanında *Yehud* ve *Beni İsrail* kelimeleriyle yahudilerden, *Nasara* kelimesiyle de hıristiyanlardan geniş olarak söz edilmiş; bunların çeşitli konulardaki inanç ve telakkileri, hayat tarzları, tutum ve davranışları hakkında bilgiler verilmiş, değerlendirmeler yapılmış, hükümler konulmuştur (Kaya, X,516-519).

IV. KUR'AN'DA MÜSLÜMAN - EHL-İ KİTAP İLİŞKİLERİ İLE İLGİLİ AYETLERE YAPILAN BAZI YORUMLAR

Kur'ân'ı anlamada, Kur'ân'ın bir kısmını bir kısmını tefsir ettiği gerçeğinin ve tahsis, ta'mim, takyit ve esbâb-ı nüzûl gibi tefsir usulüne ait düsturların gözönünde bulundurulması çok önemlidir. Söz konusu âyetleri de bu çerçevede ele almak gerekmektedir: Kur'ân-ı Kerim, "*Yahudi ve Hıristiyanları dost edinmeyin!*" (Mâide, 5/51) ayetini şu ayet takyid eder: "*Allah sadece, dininizden ötürü sizinle savaşıyor, sizi yerinizden yurdundan kovan ve kovulmanıza destek veren kâfirleri dost edinmenizi meneder. Her kim onları dost edinirse, işte onlar zalimlerin ta kendileridir.*" (Mümtehine, 60/9). Nitekim Peygamber Efendimiz

de onları bir tutmamıştır. Mesela; Medine Vesikası'na uymayan Yahudilerden Beni Kureyza'yı cezalandırdığı dönemde yine bir Yahudi kabilesi olan Beni Nadr ile anlaşmasını devam ettirmiştir. Bütün bu durumları Müslümanların o zamanki stratejik durumlarıyla yakın ilişkisi vardır. Müslümanlar o zaman, gayri Müslimlerle, özellikle Kureyş müşrikleriyle savaş halinde idiler. İslam'ın karşısında bir tutum alan Yahudiler de İslam'ın yıkılması için fırsat kolluyordu. Bundan dolayı kuvvetli durumda olduklarını hissettikleri zaman Hz. Peygamber ile yaptıkları antlaşmayı derhal bozup müşrikleri destekliyorlardı. Böyle bir durumda Müslümanların bu kimselerle çok samimi olmaları, askeri sırların bunların ellerine geçmesine sebep olurdu. İşte böyle aleyhlerine bir sonuç verecek durumlarda gayri müslimlerle dost olmaları yasaklanmıştır (Aydüz, 2005: 57).

Muhammed Reşid Rıza da ayetlerin, ilk asırda Müslümanların yaşadığı şartlarla yakın alakasının olduğunu söyler. Ona göre, bu ayetler Müslümanları, başka toplumlarla kendi faydalarına olacak antlaşmalar yapmadan menetmediği gibi, savaş halinde buldukları toplumlarla ilişki kurmaktan da menetmez. Nitekim, Resulullah Kureyş ile yaptığı Hudeybiye antlaşmasına göre Mekke bölgesinde oturan Huzaa ve Bekiroğulları adlı iki kabilenin, istedikleri tarafı tutmaları şartını kabul etmişti. Birbirine düşman olan bu iki kabileden Bekiroğulları, Kureyş tarafını tutunca Huzaa kabilesi de Müslümanların tarafını tuttu. Antlaşmanın bütün hükümleri taraflardan biri yanında yer alan bu kabileler için de geçerli idi. Bu duruma göre Hz. Peygamber aslında müşrik olan Huzaa kabilesiyle ittifak yapması. Müslüman olmayan toplumlarla, kendi yararlarına antlaşmalar, ittifaklar yapabileceklerini gösterir (Rıza, 1366/1947: III, 277-278).

Daha önce Hz. Peygamber Medine'ye ilk geldiğinde Yahudilerle yazılı bir antlaşma yapmıştı. Bu antlaşmaya göre Yahudiler kendi dinlerinde sebest olacaklar, Evs ve Hazrec kabileleriyle daha önce yapmış oldukları antlaşmalar yürürlükte kalacak, Müslümanlara bir saldırı halinde Yahudiler, Müslümanların yanında yer alacak, Müslümanlara karşı düşmanca bir tutum izlemedikleri takdirde de Müslümanlar bir saldırıya uğrayan Yahudilere yardım edeceklerdi.

Bu Peygamberimizin uygulamalarından ve ayetlerin ruhundan anlıyoruz ki, Müslüman yöneticiler, gayri müslim toplumlarla iyi ilişkiler kurabilirler. Fakat bu ilişkilerde iki hususu dikkat etmeleri gerekir:

1. İlişki kuracağı gayri müslim toplumun esas niyetlerine bakmak, Müslümanlara karşı kötü niyet taşımayan kimselerle ittifak yapmak,

2. İttifak yaptıkları gayri müslimlere karşı daima ihtiyatlı bulunmak, bütün sırlarını onlara açmamak, onlara fazla güvenmemek, uyanık bulunmak.

Şu nokta da akıldan çıkarılmaması gerekir ki, ittifaklar, karşılıklı menfaatlere dayanır. Zaten ayette de “*Gayri Müslimlerle antlaşma yapmayın*” demiyor, “*Müslümanları bırakıp onları dost tutmayın.*” diyor. Çünkü antlaşma yapıp iyi geçinmek başka bir şey, dost tutmak başka bir şeydir. Hâlbuki Maide 51. Ayeti, İslam'a düşman olan, Müslümanlara karşı savaşan Yahudi ve

Hıristiyanlar hakkında nazil olmuş ve onları dost tutmamayı, onları veli yapmamayı emretmektedir(Vahidi,1991:198; Suyûti, 1379/1959: 92). Bu ayetler, Müslümanların düşmanı olup, onlarla savaşan kimselerle samimi olmayı yasaklamaktadır. Çünkü böyle kimselerle samimi dost olmak, sırların onlara geçmesine yol açar, İslam toplumuna zarar verir.

Müslümanlarla savaşmayan gayri müslimlerle ortak düşmanlara karşı ittifak yapılabilir. Fakat dediğimiz gibi ittifak başka dostluk başkadır. Bir Müslüman toplumu gayri müslimlerle iyi ilişkiler kurabilir, fakat bu ilişkiler, başka Müslümanlara zarar vermemekle kayıtlıdır. Gayri müslimlerle yapılan ittifak, başka Müslümanlara zarar veriyorsa bu dostluk haramdır. Hele İslam düşmanlarıyla birleşip müslümanlara karşı savaşmak kesinlikle haramdır. Müslümanlara karşı Yahudi ve Hıristiyanların tarafını tutan kimseler, artık Müslümanlardan sayılmaz. “*O onlardandır.*” İşte bu ayetle Allah, Müslümanları bırakıp, Müslüman düşmanlarıyla birleşenleri, o birleştikleri kimselerden sayıyor. Yoksa Müslümanlarla savaşmayan kimselerle, hem Müslümanların hem de ehl-i kitabın ortak düşmanı olan dinsizlere karşı ittifak yapmalarını yasaklamıyor (Aydüz, 2005: 57). Zaten İslam’ın ruhu herkes ile iyi geçinmek, barış ve esenlik içinde yaşamaktır.

Ayetlerdeki “*veli*” kelimesi: *hami, koruyucu, dost, yönetici, bir kim senin işlerini deruhte eden, destekleyip yardım eden*, anlamlarına geldiğinden bahsetmiştik. Buna göre ayette yasaklanan dostluk, kâfirlere gönülden bağlanmak, mü’minleri bırakıp onlara sevgi beslemektir. Bu Müslüman yöneticilerin, diğer Müslümanlar aleyhine olmamak şartıyla, meşru maksatlarda işbirliği yapmalarına mani değildir.

Fahrudin Razi, gayri müslimlerin dost dost edinilmesini üç şekilde olduğunu söylemiştir:

1- Küfrüne razı olup, sırf küfüründen dolayı onu, dost edinmek. Bu Müslümana yasaklanmıştır. Zira böyle hareket eden kişi, o kâfirin dinini ve inkârını tasvip etmiş olur. Çünkü küfre rıza küfürdür.

2- Dünyevi menfaatlerden dolayı, zarureten gayri Müslimlerle zahiren güzel ilişkilerde bulunmak. Zaruret sebebiyle işbirliği ve dayanışma yapılabilir.

3- Bu iki şeklin dışında gayri müslimin dini ve itikadı doğru olmadığını bildiği halde ona sevgi beslemek, ona meyletmek, yardımcı olmak, taraftar olmak, küfrü gerektirmemekle beraber bir Müslümana yasaktır (Razi, 1411/1990: VIII, 12).

Gayri müslimleri dost edinmenin yasak olması, kişinin kafire olan borcunu ödemesine, kendi işinde çalıştırmasına engel teşkil etmediği gibi, dünyevi konularda kafir anne ve babasından uzaklaşmasını da gerektirmez. Zira Allah Teala Kur’an’da şöyle buyurur: “*Eğer, hakkında hiçbir bilgi sahibi olmadığın bir şeyi bana ortak koşman için seninle uğraşırlarsa, onlara itaat etme. Fakat dünyada onlarla iyi geçin. Bana yönelenlerin yoluna uy. Sonra dönüşünüz ancak banadır. Ben de size yapmakta olduğunuz şeyleri haber vereceğim.*”(Lokman 31/15).

Ayrıca, özellikle Bediüzzaman Said Nursî de bu manadaki ayetlerin tefsirini iki temele bina etmiştir. Biri "tefsir metodolojisi" açısından, diğeri de "tarihî kontekst" açısından değerlendirmiştir.

1. Tefsir metodolojisi açısından Said Nursî'nin verdiği cevap özetle şöyledir:

a. Doğru ve sağlam bir hükme varabilmek için elimizdeki delil kesin olması gerektiği gibi, o delilin hangi anlamı gösterdiğinin de kesin olması gerekir. Burada söz konusu olan delil Kur'an âyeti olduğu için kesindir. Ancak bu delilin hangi anlamı gösterdiği kesin değildir, başka anlamlara gelme ihtimali de vardır. Çünkü Kur'an'ın bu yasağı "âmm" değil, "mutlak"tır. Yani, Yahudi ve Hıristiyanların bütün bireyleri, bütün nitelikleri, bütün zamanlarda yasak kapsamı içinde değildir. Yasak mutlak bırakılmış, bir sınırlama getirilmemiştir. Bunu zaman tefsir edecektir. Büyük bir tefsirci olarak zaman bir sınır getirmişse, artık ona itiraz edilmez(Nursi, 1996: 1937).

b. Fıkıh usulündeki, "*Hüküm müştak üzerine olsa, me'haz-ı iştikak hükmün illetini gösterir.*" esasının bu manadaki ayetleri doğru yorumlama noktasında hatırdan uzak tutmaması gerekir. Yani "Bir hüküm türev üzerine bina edilmişse, o türevin kaynağı hükmün illetini (asıl sebebini) gösterir." Bu kaideyi, şöyle açıklayabiliriz: Ayette geçen "Yahudi" ve "Hıristiyan" kelimeleri türevdir. Bu kelimelerin kaynağı ise "Yahudilik" ve "Hıristiyanlık"tır. Ayetteki hüküm türev üzerine bina edildiği için kâide gereğince Yahudi ve Hıristiyanlar, dinleri için, Yahudilik ve Hıristiyanlıklarından dolayı sevilmez. Yahudilik, Hıristiyanlık açısından onlarla dostluk kurmak ve onları sevmek haramdır. Öyleyse mühendislik, mucitlik, doktorluk, güzellik, yöneticilik gibi dinlerine ait olmayan diğer güzel ve meşru nitelikleri sevinebilir ve bu yönleriyle onlarla dostluk kurulabilir. Çünkü bu nitelikleri âyetin yasak kapsamı dışında kalır (Nursi, 1996: 1937).

Şayet âyet-i kerime şöyle buyursaydı: "*Yahudi ve Hıristiyanların kendilerini dost edinmeyin!*", şeklinde buyursaydı dostluk ve muhabbet onların bütün niteliklerini kapsardı. Çünkü o zaman, dinlerine ait olsun veya olmasın, kendileriyle her bakımdan dostluk ve muhabbet yasak olmuş olurdu. İslâm dini insanlığın bütün dinî ihtiyaçlarını, bütün zamanlarda karşılayan kapsamlı ve üstün bir dindir. Başka dinlere ihtiyaç bırakmaz. Bu açıdan âyet-i kerime, müminlere, başka dinler karşısında dik durmalarını, dinleri hakkında tereddüt etmemelerini, tereddüde yol açan böyle dostluklara girmemelerini emrediyor. Birilerinin iddia ettiği gibi, bu ifadeden dinlerarası çatışma hükmünü çıkartmak mümkün değildir. Çünkü âyet-i kerime müminlere "*Dost olmayın!*" buyuruyor. Çünkü dinî dostluktan nifak kokusu gelir. Ondan kendi dinini beğenmemek çıkar. "*Sizin dininiz size, benim dinim bana*" denilmeli (Nursi, 1996: 1937).

Hem bütün dünya biliyor ki, Kur'an ve hadisler ve 1400 senelik İslâm tarihindeki uygulamalar, Yahudi ve Hıristiyanlara tam bir dinî özgürlük vermiştir. Havra ve kilise inşa etmelerine müsaade edilmiş ve dinleri teminat

altına alınmıştır. Dinlerini özgürce yaşayabilmiş ve Müslüman toplum içinde bu kadar yıl yaşadıkları halde dinî açıdan şikâyetleri olmamıştır.

c. Bir insanın, hiçbir sebep yokken bizzat kendisi sevilmez. Bu sevgi taşıdığı nitelikten veya sanatından dolayı olabilir. Ayrıca her kâfirin bütün nitelikleri ve sanatları kâfir olması da düşünülemez. Yani, kâfirlerin de İslâm'a uygun nitelikleri ve sanatları olabilir. Bu açıdan İslâm'a uygun olan bir niteliği veya bir sanatı güzel bularak alıntı yapmak neden câiz olmasın? Bir Müslüman'ın Yahudi ve Hıristiyanlardan nikâhlı bir hanımı olsa onu elbette sevecektir. Aksi halde sevmediği bir hanımla niye evlensin ki? Zaten Kur'ân, bir Müslüman erkeğin bir Yahudi veya Hıristiyan kadınla evlenmesine izin veriyor (Nursi, 1996: 1937).

2. Said Nursî'nin tarihî kontekst açısından bu âyet hakkında verdiği cevap ise kısaca şöyledir:

Saadet çağı olan Peygamber Efendimizin (s.a.v.) yaşadığı dönemde bir "büyük dinî inkılâp" meydana geldi. Bütün akıl ve düşünceleri dinî noktaya çevirdi. Bütün sevgi ve düşmanlık din merkezliydi. İnsanlar başkalarına dinleri açısından sevgi gösterir, dinleri açısından düşmanlık ederlerdi. Onun için gayr-i müslim denilen Yahudi ve Hıristiyanlara gösterilen sevgiden ve onlarla kurulan dostluktan nifak kokusu geliyordu(Nursi, 1996: 1937).

İçinde yaşadığımız şu zamanda meydana gelen inkılâp ise, "medenî" dir, "dünyaya ait"tir. Bütün akıl ve düşünceleri meşgul eden şey; medeniyet, kalkınma ve dünyadır. Düşünceler, en iyi uygarlık seviyesine nasıl ulaşılır, gelişip kalkınma nasıl temin edilebilir, dünya hayatında huzurun temelini teşkil eden güvenlik nasıl elde edilebilir gibi noktalar üzerinde dolaşılıyor. Bu sebepten dolayı, onlarla olan dostluk ilişkilerimiz, onların güzel bulduğumuz medeniyet ve kalkınma projelerini, uygulamalarını iktibas edip, alıntı yapmaktan ibarettir. İşte şu dostluk, kesinlikle Kur'ân'ın yasak kapsamına dâhil değildir. (Demirtaş, (<http://moralhaber.net>).

Meseleyi şu şekilde özetlemek mümkündür: Onlarla beşeri ilişkiler de bulunmak ayrı, onların din-örf ve adetlerine hayran kalmak ayrıdır. Birincisi Kur'an'ın nehyine dâhil değilken, ikincisi kesinlikle yasaklanmıştır.

Dolayısıyla, ilahi beyan "*Onları dinleri itibarıyla, Yahudilik ve Hıristiyanlıklarını paylaşma şeklinde dost edinmeyin.*" demektir (Nursi, 1996: 1937).

V. UYGULAMADA MÜSLÜMAN-EHL-İ KİTAP İLİŞKİLERİ

Bu bölümü "Ehl-i kitab'a İslam Toplumunda Tanınan Dini, Hukuki ve Sosyal Haklar" başlığı altında da değerlendirebiliriz. Hz. Peygamber'in hazırladığı ilk anayasa barış esası üzerine kurulmuş ve burada müslümanlarla birlikte Yahudilerin canları, malları ve dinleri güvence altına alınmıştır (İbn Kesir, 1984: 320-323; Hamidullah, 1405/1985: 61).

İslam dini hoşgörüyü ve musamahaya dayalı müslüman - Ehl- i kitap ilişkisine izin verirken Yahudi ve Hıristiyanların Müslümanlara karşı dost görünebileceklerine dikkat çekmektedir (Maide 5/51). Bu hususta gizli

emellerinin olabileceğini haber vererek onların körü körüne dost edinilmemesini öğütlemektedir(Maide 5/57). Nitekim Hz. Peygamber Medine'de Ehl-i kitap'la anlaşma yaparak bir güvenlik ortamı sağlamışsa da onlarla ilişkilerinde daima ihtiyatlı davranmıştır. Müslümanları Ehl-i kitap karşısında sık sık uyararak Kur'an, onlara tabi olunmamasını ister (Bakara 2/109, 120; Al-i İmran 3/100; Nisa 4/44 - 45; Hadid 57/16).

Bu arada Kur'an, gayri müslimleri Müslümanlara karşı tutumları bakımından kendi aralarında bir sıralamaya tabi tutarak Hıristiyanların müslümanlara müşrik ve Yahudilerden daha yakın olduğunu ifade eder(Maide 5/82). Kur'an, Ehl-i kitabın yanlışlarını düzeltir ve onları Allah'ın birliği inancına dayalı ortak bir ilkede müslümanlarla birleşmeye çağırır(Al-i İmran 3/64). Yahudiler Hz. İbrahim' in Yahudi, Hıristiyanlar da Hıristiyan olduğunu iddia ederler. Kur'an-ı Kerim ise Hz. İbrahim'in Yahudi veya Hıristiyan olmayıp Müslümanlık dini üzerinde bulunduğunu belirtir(Al-i İmran 3/65-67). İslam dini, Ehl-i kitabın kendi peygamberlerinin getirdiği kitaplara tam inandıkları takdirde Kur'an'a da inanmaları gerektiğini bildirir(Kasas 28/52-53). Bu durum, birçok konudaki benzerlikten hareketle Kur'an'ın Tevrat ve İnciller'den alınmış olduğu şeklindeki iddianın aksine bütün peygamberlere vahyedilen kitapların aynı kaynaktan geldiğini gösterir. *"De ki: Ey kitap ehli! Tevrat'ı, İncil'i ve rabbinizden size gönderilen Kur'an'i uygulamadıkça hiçbir temeliniz olmaz."*(Maide 5/68) mealindeki ayet, Kur'an'ın öncekileri, önceki kitapların da Kur'an'ı tasdik ettiğini göstermektedir.

İslamiyet, kendilerine kitap verilenlerin kadınları ile evlenmeye ve kestiklerinin yenilmesine ruhsat vermekle müslümanların onlarla en ileri derecede iyi ilişkiler kurmasına ortam hazırlamıştır. Kitap ehli olanlar İslam toplumunda tam bir din hürriyeti içinde yaşama imkanına sahiptirler. Bu durumda İslam devletinin vatandaşı olarak esas itibarıyla kanun önünde müslümanlarla aynı hakları paylaşırlar. Müslümanın lehine olan şey Ehl-i kitabın da lehine, aleyhine olan Ehl-i kitabın da aleyhinedir. Farklı hükümler daha çok kamu düzeniyle ilgili hususlardadır ve istisnaidir (Özel, 1991: 311-319, 324-325). Medine'deki ilk anayasanın 25. maddesinde, *"Beni Avf Yahudileri mü'minlerle birlikte bir ümmeti Yahudilerin dinleri kendilerine, müslümanların dinleri de kendilerinedir. Buna gerek mevlaları gerekse bizzat kendileri dahildir"* denilir(Hamidullah,1405/1985:61,150, 180-181; Hamidullah, 1967/1386: 132).

İslam'ın Ehl-i kitaba tanıdığı hakları ve uygulama örneklerini ana başlıklar halinde şöyle sıralayabiliriz:

a- Din ve İbadet Hürriyeti : Medine Site Devleti Anayasasının 26-33. maddelerinde Ehl-i kitaba mensup vatandaşların Müslümanlarla aynı haklara sahip oldukları,16. maddede ise onlara haksızlık yapılamayacağı belirtilir. Kitap ehliyle ilk zimmet akdi Necran Hıristiyanlarıyla yapılmış ve bu akidde Müslümanın sahip olduğu bütün haklar onlara da tanınmıştır (Hamidullah, 1405/1985:61). İnsanlara temel hak ve hürriyetlerin yanı sıra din hürriyeti de

tanıyan İslam'da, "Dinde zorlama yoktur"(Bakara 2/256); "Kur'an rabbinizden gelen bir haktır; dileyen inansın, dileyen inkar etsin."(Kehf 18/29) gibi hükümlerle insanların zorla Müslüman yapılamayacağı belirtilir. Hz. Peygamber Hayber'in fethinde ele geçen Tevrat nüshalarını Yahudilere iade etmiştir (Çalışkan, 1986: 63).

b- Can ve Mal Güvenliği: Hz. Ömer, Kudüs anlaşmasıyla Ehl-i kitabın canlarını ve mallarını güvence altına almış, kilise ve hac hususunda onlara serbestlik tanımıştır (Şibli Nu'mani, 1965: II, 209, 217). İslam tarihi boyunca Müslüman - Ehl-i kitap ilişkilerinde İslam'ın bu hoşgörülü tutumunun etkileri daima varlığını sürdürmüştür.

Milletlerarası ilişkilerin barış içinde sürdürülebilmesi ve bunun sağlam temellere oturması için karşılıklı güven ve haklara saygı büyük önem taşımaktadır. Bu sebeple İslamiyet, gerek özel gerekse milletlerarası ilişkilerde müslümanlara verdikleri sözleri tutarak karşılıklı güveni sarsacak davranışlardan sakınmalarını (Maide 5/1; Nahl 16/91, 92, 94), insanlar arasında hiçbir ayırım yapmadan adaletle davranmalarını, kin ve düşmanlıklar yüzünden zulüm ve haksızlığa yönelmemelerini emreder (Nisa 4/58; Maide 5/2-8). İslamiyet'in evrensel bir din olması ve Müslümanların İslam'ı tebliğ yükümlülüklerinin bulunması da diğer toplumlarla iyi ilişkiler kurmalarını gerekli kılmaktadır. Çünkü tebliğ ve dine davet ancak iyi ilişkilerin hakim olduğu bir ortamda ve barışçı yollarla mümkündür (Nahl 16/125; Ankebut 29/46) Müslüman bir toplumun gayri müslim toplumlarla ilişkilerinin barış esasına dayandığı ve bu ortamın ancak gayri müslimlerin düşmanca tavırları sebebiyle bozulabileceği şu ayette ifade edilmektedir: "Sizinle din uğruna savaşmayan ve sizi yurtlarınızdan çıkarmayanlara iyilik etmekten ve onlara adaletle davranmaktan Allah sizi menetmez. Çünkü Allah adaletli olanları sever. Allah ancak sizinle din uğruna savaşanları, sizi yurtlarınızdan çıkaranları ve çıkarılmanız için onlara yardımda bulunanları dost edinmenizi yasaklar. Kim onlarla dost olursa işte zalimler onlardır."(Mümtehine 60/8-9). Bu ayet aynı zamanda, müslüman bir devletin gayrimüslim devlet ve toplumlara karşı takip edeceği dış siyasetin de ana çerçevesini belirlemektedir.

c- Milletlerarası İlişkiler: Gayri müslim toplumlarla iyi ilişkiler kurulması hükmü ayetteki "sizinle din uğruna savaşmayanlar " ifadesinin delaletiyle bu özelliğe sahip bütün din mensuplarını kapsar(Taberi, 1995/1415:VIII, 69; XV, 120; XXII, 28, 66). Bu ayet ayrıca, müslümanlarla savaşmadıkları sürece gayri müslimlere karşı savaş yoluyla mücadele edilmeyeceğini göstermektedir (Razi, 1411/1990: V, 679). Bununla birlikte hayatı bütünüyle kuşatan bir din olarak İslamiyet, insanın gerek Allah'la gerek diğer kimselerle olan ilişkilerini düzenlerken bütün eğilim ve zaaflarıyla insan tabiatını göz önünde bulundurur. Bu bakımdan Kur'an -ı Kerim, benliğinde taşıdığı olumsuz eğilimler ve zaafklar arasında insanın kan dökücü ve bozguncu özelliğine de dikkat çeker (Bakara 2/30, 205). Yine Kur'an'da, bu eğilimlerine göre hareket edenlerin Allah'ın hoşnutluğundan uzak oldukları ve ahirette

cezalandırılacakları haber verilirken (Maide 5/64; Ra'd 13/25 ; Kasas 28/77), Müslümanların temel tercih ve tavırları da belirlenmiştir:

"İşte ahiret yurdu. Biz onu yeryüzünde böbürlenmeyi ve bozgunculuğu arzulamayan kimselere veririz"(Kasas 28/83). Ancak yeryüzünde bozgunculuk ve kargaşa çıkaracak, kan döküp haksızlık yapacak insanlar ve toplumlar daima mevcut olacağından bunlara da engel olmak gerekir. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de, *"Eğer Allah insanların bir kısmını diğerleriyle önleyip savmasaydı yeryüzü elbette altüst olurdu. Fakat Allah bütün insanlığa karşı lütuf ve kerem sahibidir."*(Bakanı 2/251), mealindeki ayetle sulh ve sükunun asıl olduğuna, savaşın bu durumu bozanlara engel olmak için meşru kılındığına işaret edilmiştir.

Bu gerçeği göz önünde bulundurmayan bazı kişi ve grupların savaşa karşı çıkmaları ise ne savaşı yeryüzünden kaldırmış ne de modern teknolojinin imkanlarıyla genelleşen savaşın yıkımından insanlığı koruyabilmiştir. İslamiyet, eşyanın tabiatında mevcut olan çatışma ve savaşı hiç yokmuş gibi saymaktansa onu kabul etmiş, onunla ilgili yasalar koyup tahribatını sınırlı tutmaya çalışmıştır (Nasr, 1985: 33-34).

İslam hukukçularının büyük bir kısmı, Kur'an ve Sünnet'te belirlenen temel prensipler çerçevesinde Müslümanlarla gayri müslimler arasındaki milletlerarası ilişkilerin barış esasına dayandığı, savaşın ancak onların Müslümanlara karşı düşmanca tavırlara başvurmaları halinde meşru sayılacağı görüşündedir. Ortaçağ boyunca devletler arasında hakim olan münasebetlerin mahiyetinden, içinde buldukları tarihi ve siyasi şartlardan etkilenen bazı hukukçular ise aksi yönde görüş belirtmişler. Batılı araştırmacıların birçoğu da bu yaklaşımı İslam'da mevcut tek ve temel görüş gibi sunmaya çalışmışlardır (Özel, VII, 527-531; Yaman, XXXVI, 189-194).

d- Sosyal Hayat: Evrensel bir din olarak İslam'ın gerek milletler arası gerek toplumsal alanda karşılıklı iyi ilişkileri esas aldığı, dini, etnik ve kültürel farklılıklara açık bir toplum yapısı öngördüğü yukarıda belirtilmiş, Müslümanlara karşı düşmanca davranışlar içinde bulunmadıkça gayri müslimlerle ilişkilerde barışın esas olduğuna işaret edilmiştir. Bazı Batılı araştırmacılar, İslam'a ve Müslümanlara düşmanlık besleyen, onların inançlarıyla alay eden, kendilerine karşı savaş açan gayri müslimleri sırdaş tutmaktan ve onlarla İslam toplumu aleyhine sonuç doğuracak yakın ilişkiler kurmaktan müslümanları meneden bazı ayetlerden hareketle İslam'ın gayri müslimlerle dostluk münasebetlerini yasakladığını ileri sürmektedirler. Ancak bu genelleme doğru olmayıp bazı ayetlerde ve Hz. Peygamber'in uygulamalarında İslam'a düşman olmayanlarla iyi ilişkiler kurmanın yasaklanmadığı görülmektedir (Tariki, 1414: 243-250, 262-273, 295- 300).

Bundan dolayı İslam alimleri küfre, küfrün tezahür, işaret ve sembollerine saygı ve buna bağlı bir sevgiye delalet etmeyen her türlü insani ilişkiyi prensip olarak mubah saymışlardır (Karafi, 1302: III, 20-21). Akralalık münasebetlerini kesmeyi insanlar arasında herhangi bir ayırım yapmadan

yasaklayan Kur'an-ı Kerim (Nisa 4/1; Muhammed 47/22). Allah'a ortak koşmaya zorlamaları halinde gayri müslim anne ve babaya itaat etmemeyi isterken yine de onlarla iyi geçinmeyi emretmiştir(Lokman 31/15). Hz. Ebu Bekirin kızı Esmâ, müşrik olan annesi yanına geldiğinde onunla görüşüp görüşemeyeceğini sorduğunda Resûlullah annesiyle görüşebileceğini belirtmiş (Buhari, "Edeb", 7-8), Hz. Ömer de Resûl- i Ekrem'in kendisine hediye ettiği ipekli bir elbiseyi Mekke'de bulunan müşrik kardeşine göndermiştir(Buhari, "Edeb", 9). Hediyeleşmenin karşılıklı sevgiyi arttırdığını ve düşmanlıkları giderdiğini belirten Hz. Peygamber'in (Muvatta', "Cami", 4) gayri müslim devlet yöneticilerinden hediye kabul ettiği bilinmektedir. Kur'an-ı Kerim'de ve hadislerde sıla-i rahimde olduğu gibi komşuya iyilikte bulunmakla ilgili emir ve tavsiyelerinde (Nisa 4/36; Müslim, "İman", 76-77) genel hüküm ifade ettiğini, Müslüman ve gayri müslim bütün insanları kapsadığını ifade eden âlimler (Kurtubi, 1427/2006: V, 184, 188; İbn Kayyim el-Cevziyye, 1381/ 1961:II, 417 - 418), Hz. Peygamber ve ashabının bazı uygulamalarını örnek göstererek günlük hayattaki münasebetler çerçevesin de gayri müslim hastaları ziyaret, cenazelerine katılma ve taziyyede bulunma, ayrıca evlenme, doğum vb. münasebetlerle onları tebrik etme gibi sosyal ilişkilerin caiz olduğunu, ancak müslümanın bu ilişkiler sırasında inancını etkileyecek tutum ve davranışlardan sakınması gerektiğini belirtmişlerdir (İbn Kayyim el-Cevziyye, 1381/1961: I-II, 200-205; Kardavi, 1412 /1992: 45-46). Karşılıklı iyi münasebetlerin teşvik edilerek geniş bir hürriyet ve müsamaha ortamının oluşması sayesinde gayri müslimler, aralarında mezhep farklılığı olan kendi dindaşları içinde bulamadıkları bir güvenle İslam toplumunda yaşamış, ilim, kültür ve sanatın yanında ekonomik alanda da büyük etkinlikler göstermişlerdir (Özel, "Gayri Müslim" XII, 418-427, İstanbul).

e- Gayri Müslim Kadınlarla Evlenme: İslamiyet'in gayrimüslimlerle münasebetlerde barışı esas aldığına dair bir kanıt da müslümanların Ehl-i kitap olan kadınlarla evlenilmesini mubah kılmasıdır. İnançın oluşturduğu kardeşlik bağı bir tarafa bırakılırsa sosyal ilişkiler bağlamında karı koca arasındaki sevgi ve yakınlıktan daha güçlü bir bağ düşünülemez. Bu ilişki yalnız bir fertle sınırlı kalmamakta, kadının anne ve babası, kardeşleri ve diğer akrabalarıyla müslüman koca ve çocukları arasında da bir akrabalık bağı oluşmaktadır. İnanç farklılığına rağmen bu da İslam'ın ayrı dinden olanlara tanıdığı müsahamanın, karşılıklı iyi ilişkiler kurulmasına olan arzusunun bir tezahürü olarak görülmelidir.

Müslüman hukukçuların hemen tamamı aşağıdaki ayeti delil göstererek Ehl-i kitap kadınlarla evlenmenin caiz olduğunu belirtmiştir: "*Bugün size temiz ve iyi şeyler helal kılınmıştır. Kendilerine kitap verilenlerin yiyeceği size helaldir, sizin yiyeceğiniz de onlara helaldir. Mümin kadınlardan iffetli olanlarla daha önce kendilerine kitap verilenlerden iffetli kadınlar da mehirlerini vermeniz şartıyla namuslu olmak, zina etmemek ve gizli dost tutmamak üzere size helaldir.*"(Maide 5/5).

f- Kestikleri Hayvanların Yenmesi: Fıkıh alimleri, kesilen bir hayvanın etinin yenilebilmesi için bazı şartlar belirlemişlerdir. Bunlardan biri de hayvanı kesen kimsenin Müslüman veya Ehl-i kitap olması ve kesim sırasında Allah adının anılmasıdır. Bazı ayetlerde Allah 'tan başkası adına kesilen hayvanların haram olduğu belirtilirken (Bakara 2/173; Maide 5/3, En'am 6/145) bir ayette de Ehl-i kitabın yiyeceklerinin müslümanlara helal kılındığı zikredilmiştir (Maide 5/5). Buna dayanan İslam alimleri, Ehl-i kitabın kestiği hayvanların müslümanlara helal olduğu konusunda görüş birliğine varmışlardır. Alimlerin çoğunluğu, kesimi yapan ister müslüman ister gayri müslim olsun, Allah adının anılmasının kasten terkedilmesi durumunda hayvanın etinin haram olduğu görüşündedir.

Şafiiler'e, Malikiler'den İbn Rüşd'e ve Ahmed b. Hanbel'den bir rivayete göre Allah adının anılması müstehaptır. Maliki mezhebine göre ise müslümanlar için şart olmakla birlikte gayri müslimler için şart değildir. Kesim sırasında Allah'tan başkasının adını andıkları bilinmedikçe Ehl-i kitap tarafından kesilen hayvanların yenilmesi caiz olup Allah'tan başkasının adının anıldığı bilirse bütün alimlere göre bu eti yemek haramdır. Ayrıca hayvanın usulüne göre kesilmesi gerekir; boğularak vb. yollarla öldürülürse eti yenmez (Şener, XVII, 92-98) Hayvan eti dışında kalan gıda maddeleri konusunda Ehl-i kitap olan ile olmayan gayri müslimler arasında fark bulunmayıp yaptıkları yemek veya imal ettikleri gıda maddesinin helal türden olması şartıyla yenilebileceği hususunda görüş birliği mevcuttur.

SONUÇ

Kur'an-ı Kerim, yeryüzünde insani bağları kuvvetlendirmeye, toplumları insani gayelerle birbirine yaklaştırmaya, karşılıklı ilişkilere ve iş birliğine büyük önem vermiştir. İslam devletinin milletlerarası ilişkilerine hukuki bir çerçeve çizmeye çalışan Müslüman alimler de İslam devletinin gayri müslim devletlerle ticaret, barış, dostluk vb. antlaşmaları yapmasında herhangi bir engelin bulunmadığı, askeri alanda iş birliği ve ittifakların ise ancak zaruret hallerinde ve bazı şartlarla caiz olacağını belirtmişlerdir. Müslümanların kendi hukuk düzenine ve dış siyasetine aykırı herhangi bir siyasi, iktisadi ve hukuki iş birliği veya entegrasyona girmesinin caiz olmayacağı da açıktır.

Bu bilgilere bağlı olarak asıl üzerinde durulmak istenen husus; gayr-i müslimlerle dostluk kurup kurmamanın yerinin ne olduğudur? Zira asıl amacı, insanlar arası sevgi ve muhabbeti dolayısıyla dostluk bağlarını kurmak olan Kur'ân, zaman zaman birilerinin dost ve sırdaş edilemeyeceğini haber vermektedir. Hoşlanmamak, kin gütmek, nefret etmek ve zarar vermek gibi düşmanlık içeren davranışlar sergileyenlerin kesinlikle dost edilemeyeceği ifade edilmektedir.

Bu sebeple herhangi birinin dost edilip edilmemesi hususunda aranması gereken asıl unsur, davranış biçimleridir. Dolayısıyla dost edilmemesi gereken insanlar, ortaya koymuş oldukları tavırlara göre değerlendirilmelidirler. Aksi takdirde hiçbir Müslümanın, gayri müslimlerden hiçbir dost ve arkadaşının

olması mümkün olamaz. Halbuki bu durum evrensel bir dünya dini olan İslam Dininin ilkeleriyle çelişir. Bu açıdan Kur'ân'ın yasaklamış olduğu dostluk, eş, dost, arkadaşlık şeklindeki bir tavır değil, düşmanlık duygusu taşıyan hususlardır. Buna göre Kur'ân'ın hoş görmeyip dost edinilemeyeceğini belirttiği insanlar şunlar olduğunu söyleye biliriz:

1-Sadakatsiz, emniyetsiz ve kendisine güven duyulamayan insanlar ya da topluluklar,

2-Müslümanların dinlerinden dönmelerini ve döndükten sonra da kendileri gibi olmalarını isteyenler,

3- Müslümanlara karşı kin ve düşmanlık besleyenler ve onlara karşı her türlü kötülüğü yapma gayretinde olanlar,

4- Güçleri olmadığında doğrudan müslümanlara kötülük yapamayan ama, başlarına gelebilecek bir musibet ve kötülükten zevk duyanlar,

5- Müslümanlara karşı resmen baskı ve şiddet gösterenler,

6- Yaptıklarıyla yetinmeyip kalplerinde daha kötü planlar tasarlayanlar.

7- Müslümanları ve Allah'ın Elçisini yurtlarından kovanlar.

Burada başka benzer hususları yer vermek mümkündür. Fakat genel hatlarıyla Kur'ân'ın dost, arkadaş, sırdaş ve müttefik olarak kabul etmediği şahıs ve milletlerin, kin, nefret ve düşmanlık duygusu taşıyan insanlar olduğu görülmektedir. Zira, olaya Kur'ân bütünlüğü içerisinde baktığımızda, tabii haliyle insan olarak hiçbir Yahûdi ya da Hıristiyan'la arkadaşlık kurulamayacağı anlamında bir beyana rastlamak söz konusu değildir. Nitekim burada dost edilmemesi gerekenlerin, tüm Yahûdi ve Hıristiyanlar olmayıp birbirlerine destek vererek Müslümanlara karşı kendi aralarında ittifak yapan düşman konumundaki Yahudi ve Hıristiyanlar olduğu ifade edilmektedir.

Bu manadaki ayetler; baskı, zulüm ve savaş gibi olağanüstü hallerde kurulabilecek bir dostluğu yasaklamaktadırlar. Birliktelik, bir arada yaşama, onlarla diyalog kurma gibi hususlarda kesinlikle bir yasaklama ve sınırlandırmaya gidilmemiştir. Mekke döneminde iken Müslümanların, gördükleri işkence ve zulüm karşısında daha fazla dayanamayışlarını gören Hz. Peygamber, istemeleri halinde onların Habeşistan'a hicret edebileceklerini beyan etmiştir. Habeşistan hükümdarı ise Necâşî adında bir Hıristiyandı. Müslümanlar diğer din mensuplarına karşı Hıristiyanları tercih etmişlerdi. Nitekim Hıristiyan Bizans'la Mecûsî İranlılar arasında geçen savaşlarda kalben Hıristiyanların yanında olmuşlardır. Onların yenilgilerine üzülmüş ve galibiyetlerine sevinmişlerdir.

Büyük hicretle başlayan Medine döneminde de Müslümanlar, birliktelik ve bir arada yaşayabilmenin en güzel örneğini göstermişlerdir. Medine'de Arap olan Evs ve Hazrec kabileleri yanında Benû Kaynuka, Benû Nadir ve Benû Kurayza adlarında üç Yahûdi kabilesi bulunmaktaydı. Çok az da olsa aslı Arap olan Hıristiyanların var olduğu da belirtilmektedir.

Bu noktadan hareketle İslam'ın ilk siyasal yapılanmasının Ehl-i kitapla oluşturulan ittifakla başlamıştır. Dolayısıyla düşmanlık içermeyecek bir

yaklaşım olduğu sürece onlarla siyasî bir ittifak dâhil her türlü birlikteliğin olabileceğini ifade edebiliriz. Gayri müslimler İslam toplumu içinde kendi dini - kültürel kimliklerini koruyarak güven içinde yaşamışlardır. Bu güven ve müsamahayı gölgeleyecek bazı uygulamaları içtimai ve siyasi sebeplerle açıklamak yerinde bir tespit olur. Bu yanlışlıkları tek taraflı olarak sadece Müslümanların eseri gibi göstermek doğru olmadığını belirtmek gerekir.

KAYNAKLAR

ADEVÎ, Ebu Abdillah Mustafa b. El-Adevi, (2004/1425), *Et-Teshil li Te`vili`-t-Tenzil Tefsiru Sureti`l- Maide fi Sual ve Vecevab*, Mekke.

ASLAN, Ömer (2005), *Kurân ve Hoşgörü*, Ankara.

AYDÜZ, Davut (2005), *Tarih Boyunca Dinlerarası Diyalog*, Işık Yay. İzmir.

AYDIN, Mehmet (1994), “Hıristiyanlık”, *DİA*, XVII, s.s. 340-342, İstanbul.

BATUHAN, Hüseyin (1959), *Batı’da Tolerans Fikrinin Gelişimi*, İstanbul.

BUHARÎ, Muhammed b. İsmail, *el-Camiu’s-Sahih/Sahihu Buharî*, Mektebetu’l-Hadis eş-Şerif ve Ulumuhu, Ummu’l Kitab ve’l-Dirasatu’s-Sunne Elektroniyye, info@omelketab.net ve dorar@gawab.com

ÇAĞRICI, Mustafa (1994), “Dostluk”, *DİA*, IX, s.s. 511-513, İstanbul.

_____, “Kardeşlik”, *DİA*, XXIV, s.s. 485-486, İstanbul.

ÇALIŞKAN, İbrahim (1986), *İslam Ceza Hukukunda Gayr-i Müslimlerin Statüsü* (doktora tezi. 1986), AÜ ilahiyat Fak.

DEMİRTAŞ, Kenan, (<http://moralhaber.net>) “Yahudileri ve Hıristiyanları dost edinmeyin!”

EMİROĞLU, Tahsin (1980), *Esbab-i Nüzul*, Konya.

GÜÇ, Ahmet (2001), “Hz. Peygamber Döneminde Müslüman-Hıristiyan Münasebetleri”, 2000 Yılında Hıristiyanlık Sempozyumu, (9-10 Haziran), Ankara.

HAMİDULLAH, Muhammed (1405/1985), *el-Veşa’iku’s-siyasiyye*, Beyrut.

_____, (1967/1386), *İslam Peygamberi* (terc. Mutlu, Said), İstanbul.

İBN KAYYİM el-Cevziyye (1381/ 1961), *Ahkamü ehl-i Zimme* (nşr. Selahaddin el-Müneccid), Dimaşk.

İBN KESİR, Ebu’l- Fida İsmail (1984) *Hadislerle Kur`an-ı Kerim Tefsiri*, İstanbul, Çağrı Yayınları.

İBN MANZUR, (1303/1877), *Lisanu`l-Arab*, Daru`l-Maarif, Kahire.

KARAFİ, (1302), *el-Furuk*, Tunus.

KARDAVİ, Yusuf (1412 / 1992), *Gayrü’l-Müslimin fi’ l-müctema ‘i’l-İslami*, Beyrut.

KASİMİ, Muhammed Cemaluddin (1978), *Mehasinu`-t-Te`vil*, Beyrut.

- KAYA, Remzi (2000), *Kur'ân'da Dostluk İlişkileri*, İstanbul.
_____, "Ehl-i Kitap", DİA, X, s.s. 516-519, İstanbul.
- MÜSLİM b. Haccac en-Nisaburî el-Kuşeyrî, *el-Camiu's-Sahih/Sahihu Muslim*, Ummu'l Kitab ve ed-Dirasat Elektronikkiye, info@omelketab.net.
- MALİK B. ENES, (1992), *Muvatta'*, İstanbul.
- KURTUBÎ, Ebu Abdillah Muhammed b. Ahmed (1427/2006), *el-Cami'u li Ahkamu'l- Kur'an*, Kahire.
- NASR, Seyyid Hüseyin (1985), *İslam, İdealler ve Gerçekler* (trc. Ahmet Özel), İstanbul.
- NURSİ, Bediüzzaman Said (1996), *Münazarat, Kaynaklı İndeksli Risale-i Nur Külliyyatı*, Nesil Yayınları, İstanbul.
- OLGUN, İbrahim - Cemşit Draşan (1966), *Farsça-Türkçe Sözlük*, Ankara.
- ÖZEL, Ahmet (1991) *İslam Hukukunda Ülke Kavramı*, İstanbul.
_____, "Gayri Müslim", DİA, XII, s.s. 418-427, İstanbul.
_____, "CİHAD", DİA, VII, s.s. 527-531, İstanbul.
- RAZİ, Fahrüddin (1411/1990), *Mefatihü'l- Gayb*, Beyrut- Lübnan.
Risale Forum® Copyright © 2005 – 2013.
- RIZA, Muhammed Reşid (1366-1947), *Tefsiru'l- Kur'ani'l-Hâkim*, (Tefsiru'l-Menar), Kahire.
- SUYUTÎ, Celaluddin (1379/1959) *Lübabu'n- Nukul fi Esbabu'n- Nüzul*, Kahire.
- ŞENER, Mehmet, "HAYVAN", XVII, 92-98, İstanbul.
- ŞİBLİ, Nu'mani (1965), *Bütün Yönleriyle Hz. Ömer ve Devlet İdaresi* (trc. Talip Yaşar Alp), İstanbul.
- TABERİ, Ebu Ca'fer Muhammed b. Cerir (1995/ 1415), *Cami'u'l-Beyan an Te'vili Ay'il- Kur'an*, Beyrut.
- TARİKİ, Abdullah b. İbrahim (1414), *el-İsti'ane bi-gayri'l Müslimin fi'l-fikhi'l-İslam*, Beyrut.
- VAHİDİ, Ebu Ali (1991), *Esbab'ün- Nüzul*, Daru'l- Kutubi'l- İlmiyye, Beyrut.
- YAMAN, Ahmet, "Savaş", DİA, XXXVI, s.s. 189-194, İstanbul.
- YAZIR, Elmalılı Hamdi (1935), *Hak Dini Kur'an Dili*, İstanbul